

М. В. Кушнірначальник Управління правового забезпечення
Генерального штабу Збройних сил України**ОСОБЛИВОСТІ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто історичний і правовий аспекти розвитку законодавства, що регулює становище іноземних службовців, а також розкриваються питання залучення іноземних громадян до військової служби на прикладі інших держав. На основі аналізу наукової літератури, міжнародного, національного законодавства та практики досліджуються особливості проходження військової служби іноземцями й особами без громадянства у Збройних силах України.

Ключові слова: іноземці, особи без громадянства, військова служба, правове регулювання, проходження служби.

*Якщо не можеш боротися за свою
свободу, то борися за свободу сусіда.*

Дж. Байрон

(англійський лорд, загиблий
за незалежність Греції (1821–1832 рр.))

Постановка проблеми. Правовому статусу іноземців і осіб без громадянства було присвячено праці багатьох відомих учених-юристів. Серед них, насамперед, варто назвати таких: М. Баймуратов, О. Бобокал, І. Бойко, Л. Галенська, О. Заржицький, Т. Кирилова, І. Ковалишин, Т. Мінка, Г. Москаль, С. Чехович, Р. Чорнолуцький, В. Яворський та ін.

Проте питання щодо проходження військової служби іноземцями й особами без громадянства не відображені в наукових розробках і потребують подальшого всебічного дослідження.

Мета статті – аналіз законодавства України, щодо проходження військової служби іноземцями й особами без громадянства. Беручи до уваги широкі міграційні процеси, які супроводжують світове співтовариство протягом останніх декількох десятиліть, а також те, що нині триває збройний конфлікт на території Донецької та Луганської областей, і те, що іноземці виявили бажання захищати незалежність і територіальну цілісність України, наукове дослідження є актуальним і має практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Історія міждержавних відносин, зокрема й військових, охоплює широкий період, починаючи з Київської держави. Про іноземців на військовій службі в Київських князів згадується ще в перших літописах. Так, у «Повісті минулих літ» («Повісті врем'яних літ») зустрічаються відомості про вихідців зі Скандинавії – варягів.

Щодо розвитку Русі-Росії в зазначений період, то також існувала практика залучення іноземців до військової служби. Московські князі охоче запрошували до своїх лав татарських воїнів, багато яких билось на російському боці, наприклад, у знаменитій Куликовській битві (1380 р.). Щодо європейських військових фахівців, то їх появу в російській армії відносять до періоду правління князя Василя III. Про зазначене, зокрема, свідчить у своїй відомій праці С. Герберштейн, який зауважив, що на службу «було прийнято півтори тисячі литовців», які становили основу піхоти [7, с. 31].

Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, гарантування її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього народу України. Оборона держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні сили України.

Згідно зі ст. 26 Конституції України, іноземці й особи без громадянства, що

перебувають в Україні на законних підставах, мають ті самі права і свободи, а також обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Протягом 2013–2014 рр. певна кількість іноземців прибули в нашу державу допомагати відстоювати право українського народу на волевиявлення. Після початку збройних конфліктів на території України багато з них поїхали на Схід України у складі добровольчих батальйонів. Серед іноземців, які беруть участь в антитерористичній операції, є громадяни Російської Федерації, Республіки Грузія, Білорусії, Республіки Польща та громадяни інших держав. З появою добровольчих батальйонів туди потрапляли іноземці, оскільки в Збройні сили потрапити було неможливо через пряму законодавчу заборону.

Через заборону функціонування в Україні будь-яких збройних формувань, непередбачених законодавством (ст. 17 Конституції України), добровольчі батальйони увійшли до складу Збройних сил України і Національної гвардії (з кожним, хто бажав проходити військову службу, було укладено контракт).

Після того як всі добровольчі батальйони були оформлені офіційно, іноземці, як і раніше, залишалися в них, оскільки, по-перше, хотіли і далі захищати Україну, а по-друге, почався процес внесення змін у законодавство України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями й особами без громадянства.

Однак участь іноземців у бойових діях на Сході України та їхнє перебування у складі військових формувань, до законодавчого врегулювання зазначеного питання, суперечили законам України і мали ознаки кримінальних діянь, за які встановлена відповідальність за ст. 263 Кримінального кодексу України («Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами»). А тому, на переконання авторів законопроекту № 2389 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами безгромадянства»,

з огляду на досвід і міжнародну ліберально-демократичну практику, потрібно було якомога швидше як формально, так і практично врегулювати всі питання залучення іноземних громадян на контрактній основі до військової служби у Збройних силах України.

6 жовтня 2015 р. ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства», який набрав чинності 5 листопада 2015 р. Зазначеним Законом внесені зміни до законодавчих актів України («Про військовий обов'язок та військову службу», «Про Збройні сили України» та «Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України» тощо) і встановлено певну лінію дій для вказаної категорії осіб.

Іноземці (особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав) і особи без громадянства (особи, яких жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїми громадянами) [5], які раніше не судимі та перебувають в Україні на законних підставах, можуть бути прийняті на військову службу до Збройних сил України за контрактом лише на посади рядового, сержантського і старшинського складу (отримання офіцерських військових звань Збройних сил України та відповідні призначення можливі лише після отримання громадянства України), зокрема й за такими критеріями:

- віком до 45 років;
- придатні до військової служби за станом здоров'я;
- пройшли професійно-психологічний відбір;
- мають достатній рівень фізичної підготовки [3].

Крім того, відповідно до ст. 17 «Положення про проходження військової служби у Збройних силах України» (далі – Положення) іноземцями й особами без громадянства, основними умовами прийняття на військову службу за контрактом іноземця є: визнання та виконання іноземцем Конституції України і законів України; перебування іноземця на законних підставах на території України; відсутність в іноземця

судимості; наявність в іноземця дійсного паспортного документа іноземця або документа, що посвідчує особу без громадянства [4].

Процедура прийому та професійно-психологічного відбору, форма, порядок і правила укладення контракту, припинення (розірвання) контракту та наслідки його припинення (розірвання), порядок присвоєння військових звань іноземцям і особам без громадянства (далі – іноземці) визначаються відповідними положеннями про проходження військової служби у Збройних силах України, якщо інше не передбачено законом.

Іноземці, які відповідно до закону вперше приймаються на військову службу до Збройних сил України, беруть офіційні зобов'язання (а громадяни України складають військову присягу) неухильно дотримуватися Конституції та законів України, сумлінно виконувати обов'язки військової служби. Під час виконання обов'язків служби військовослужбовці носять військову форму, їм довічно встановлюється військове звання.

Для прийнятих на військову службу за контрактом іноземців встановлюється випробувальний термін – два місяці, а розмір грошового забезпечення іноземців, які проходять військову службу у Збройних силах України, визначається на рівні, встановленому для військовослужбовців-громадян України, які проходять службу за контрактом.

Одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності іноземців, які проходять військову службу у Збройних силах України (далі – одноразова грошова допомога), – це гарантована державою виплата.

Право на призначення й отримання одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) військовослужбовця мають члени сім'ї, батьки загиблого (померлого) військовослужбовця. Члени сім'ї та батьки загиблого (померлого) військовослужбовця визначаються відповідно до Сімейного кодексу України.

Військові посади в підрозділах Збройних сил України, які направляються до інших держав для участі в міжнародних

операціях із підтримання миру та безпеки в складі національних контингентів або національного персоналу відповідно до міжнародних договорів України, заміщаються лише військовослужбовцями з числа громадян України.

Положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не поширюється на іноземців, які проходять військову службу в Збройних силах України [3]. Для державного бюджету України це є позитивним моментом, суттєвою економією, але не для іноземних громадян, що проходять службу в лавах Збройних сил.

Відповідно до п. 18 ст. 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», іноземці й особи без громадянства, які уклали контракт про проходження військової служби у Збройних силах України, вважаються такими, які на законних підставах тимчасово проживають на території України на період дії контракту про проходження військової служби у Збройних силах України. Тимчасове проживання на території України таких іноземців і осіб без громадянства підтверджується військовим квитком рядового, сержантського і старшинського складу.

Згідно з новою редакцією Закону України «Про громадянство України», іноземець або особа без громадянства можуть за їхнім клопотанням отримати громадянство України.

Умовами набуття іноземцями-військовослужбовцями громадянства України є: визнання і дотримання Конституції України та законів України; подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання відмовитись від іноземного громадянства (для іноземців); безперервне проживання на території України протягом трьох років із моменту набрання чинності контракту про проходження військової служби у Збройних силах України; володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування; наявність законних джерел існування.

Але на іноземців і осіб без громадянства, які проходять військову службу за контрактом у Збройних силах України та

здобули державну нагороду України, вигоди щодо терміну безперервного проживання, володіння державною мовою і наявності законних джерел існування не поширюються.

Проаналізувавши законодавство України щодо проходження військової служби іноземцями й особами без громадянства, можна дійти висновку, що є деякі невирішені питання, пов'язані із прийняттям іноземців і осіб без громадянства в лави Збройних сил України. Деякі з них зазначено нижче.

Закон вимагає від іноземців, які йдуть в армію України, надання довідки про несудимість. Отримати такий документ на практиці не завжди можливо. Отримання довідки про несудимість із країни громадянської належності проблематично для багатьох громадян (особливо, для російських громадян), оскільки їхати в Російську Федерацію особі, яка фактично бере участь у бойових діях, неможливо і небезпечно. Така ж проблема виникає і під час подання документів на отримання громадянства України. Ми вважаємо, що необхідність отримання такої довідки необхідно перекласти з окремої людини на Міністерство внутрішніх справ або Службу безпеки України, які можуть самостійно надіслати запит у країну громадянської належності.

У багатьох іноземних добровольців проблеми не тільки з довідками, але і з паспортами. Часто буває так, що вони втрачені або загублені, або згорілі, різне трапляється під час участі в бойових діях. Отже, і відновити такі документи військовослужбовці не можуть, адже для цього потрібно повернутися в країну громадянської належності. Особливий порядок для таких людей не розроблений.

Проблемою, на нашу думку є й те, що в Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» та в Положенні визначений вичерпний перелік вимог до прийняття іноземців і осіб без громадянства на військову службу у Збройні сили України, серед якого взагалі нічого не сказано про необхідність володіння українською мовою. На нашу думку, така вимога має стати обов'язковою умовою під час укладання контракту про проходження військової служби іноземцями й особами без

громадянства. Нами пропонується внести зміни до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» та додати пункт щодо володіння українською мовою в обсязі, достатньому для розуміння.

За межами України існує два основні шляхи, за якими національні армії світу набирають іноземців. Деякі країни створюють елітні формування, такі як знаменитий Французький іноземний легіон (створений 9 березня 1831 р. королем Луї-Філіппом I). Такі престижні формування пропонують високі зарплати, тому є багато кандидатів, що бажають до них вступити.

Другий спосіб – схеми для масового набору іноземців, якими користуються у Великобританії або Сполучених Штатах Америки. Тоді як британська армія обмежена набором громадян тільки із країн Співдружності націй, американські військові сили відкриті для людей з усього світу. В обох випадках стимули досить сильні. Іноземці, які вступають у лави британської армії, отримують усі права і переваги звичайних британських солдатів. Вони можуть стати офіцерами, а також їхня військова служба приносить додаткові бали під час подання документів на візи та дозволи на роботу. В Америці іноземці, що мають «грін-кард», які проходять через військову службу, надалі мають право на спрощену і прискорену процедуру подання заяви на громадянство.

Після отримання іноземцями й особами без громадянства легальної можливості служити в українській армії думки експертів щодо ефективності проходження військової служби іноземними громадянами розділилися.

У теорії, військовослужбовці контрактної служби повинні бути краще вмотивовані, ніж військовослужбовці військової служби за призовом. Але існує думка, що кількість іноземців, які бажають служити в українській армії, значно не збільшиться. Річ у тім, що рівень грошового забезпечення залишається низьким, особливо для громадян європейських країн, суттєві обмеження на просування по службі та низький рівень соціальної захищеності таких військовослужбовців і членів їхніх сімей зменшують привабливість контракту, навіть для людей із низьким рівнем освіти.

Однак деякі експерти впевнені, що іноземні громадяни можуть бути вигідними для української армії. Найголовніша причина полягає в тому, що на іноземців і осіб без громадянства не поширюється Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Інші експерти вважають, що іноземці навряд чи допоможуть українській армії подолати кризу військової системи, натомість вони створять нові проблеми. Наприклад, інтеграція іноземців у лави Збройних сил України (взаємовідносини з колегами по службі, ймовірний мовний бар'єр тощо).

Але, незважаючи на такі різниці в думках, у тому, що Україні потрібна професійна контрактна армія, є консенсус. На нашу думку, система військової повинності повинна бути скасована, набирати у Збройні сили України потрібно тільки людей у гарній фізичній формі з належним психічним станом і сильною мотивацією служити. Останнє досягається, на нашу думку, високим грошовим і соціальним забезпеченням, якісним професійним навчанням.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на проведені дослідження формування правових основ служби іноземців і осіб без громадянства в Збройних силах України, можна дійти висновків, що, надаючи можливість іноземцям і особам без громадянства проходити військову службу, необхідно спочатку забезпечити належний рівень їхньої соціальної та правової захищеності, відповідне грошове забезпечення для достатньої мотивації.

Обов'язковою умовою укладення контракту на проходження військової служби у Збройних силах України має стати володіння державною мовою в достатньому для розуміння обсязі.

Ми вважаємо, що виконання процедури отримання довідки про несудимість необхідно перекласти з окремої людини на Міністерство внутрішніх справ або Службу безпеки України, які можуть надіслати запит в країну громадянської належності самостійно, тому що отримати такий документ на практиці не завжди можливо. Отримання довідки про несудимість із країни громадянської належності проблематично для багатьох громадян (особливо, для російських громадян), оскільки їхати в Росію

особі, яка фактично бере участь у бойових діях, небезпечно. Така ж проблема виникає і під час подання документів на отримання громадянства України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1488310948024171>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства : Закон України від 6 жовтня 2015 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/716-19>.
4. Положення про проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства, затверджене Указом Президента України від 10 червня 2016 р. № 248/2016 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/248/2016>.
5. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 18 січня 2001 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
7. Шилов А. Привлечение иностранных граждан на военную службу в России / А. Шилов // Военно-исторический журнал. – М. : Издательство «Редакционно-издательский центр» Министерства обороны Российской Федерации. – 2010. – № 4. – С. 31–35 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=13925418>.

Кушнір М. В. Особенности прохождения военной службы иностранцами и лицами без гражданства в Украине

В статье рассмотрены исторический и правовой аспекты развития законодательства, регулирующего положение иностранных служащих, а также раскрываются вопросы привлечения иностранных граждан к военной службе на примере других стран. На основе анализа научной литературы, международного, национального законодательства и практики исследуются особенности прохождения военной службы иностранцами и лицами без гражданства в Вооруженных силах Украины.

Ключевые слова: иностранцы, лица без гражданства, военная служба, правовое регулирование, прохождения службы.

Kushnir M. Features of the trial of military service by foreigners and persons without citizenship in Ukraine

The article deals with the historical and legal aspects of the development of legislation regulating the situation of foreign employees, as well as their issues of attracting foreign citizens to military service on the example of other states. On the basis of the analysis of scientific literature, international, national legislation and practice, the peculiarities of military service of foreigners and stateless persons in the Armed Forces of Ukraine are explored.

Key words: foreigners, stateless persons, military service, legal regulation, passage of service.